

CONSIDERAȚII CU PRIVIRE LA FAZA A DOUA A CULTURII TEI, ÎN LUMINA NOILOR SĂPĂTURI ARHEOLOGICE DE LA BANEASA

de VALERIU LEAHU

În urma săpăturilor arheologice întreprinse la Bucureștii Noi¹ și în stațiunea de pe malul lacului Tei², Dinu V. Rosetti a determinat în evoluția culturii epocii bronzului mijlociu și târziu din Muntenia — cultura Tei — și o fază căreia i-a dat numele atribuit de Ion Nestor culturii însăși: faza Tei³.

În lucrarea sa *Civilizația tip București — Die Bukarester Kultur*, Rosetti a formulat pentru această fază și următoarele trăsături specifice: a) ornamentarea vaselor de culoare neagră, lustruite, prin împunsături succesive „foarte fin executate“⁴; b) prezența printre motivele decorative ale aceleiași categorii ceramice, a „franjurilor“ „alcătuite din linii dispuse în zigzag alternând ritmic cu linii drepte sau ondulate, făcând impresia unui șorț (fotă)“⁵.

Studiind și apreciind în ansamblu lucrarea lui Dinu Rosetti despre cultura Tei, în legătură cu faza adusă aici în discuție se desprind următoarele concluzii:

Întii, în evoluția culturii Tei, faza Tei nu are (prin raport cu fazele „La stejar“ și Fundeni, identificate de Rosetti) o poziție cronologică bine determinată⁶.

Se știe însă că, mai întii Ion Nestor iar apoi și Dinu Rosetti, au considerat că faza Fundeni reprezintă un aspect târziu al culturii Tei⁷.

¹ Cercetările au fost efectuate între anii 1932—1935. Așezarea de la Bucureștii Noi — astăzi complet dispărută în urma excavărilor de pământ întreprinse de o carieră — se afla pe terasa dreaptă a Colentinei, în imediata vecinătate a cărămidăriei „Înfrățirea Muncii“ (fostă Bazilescu).

² Săpături întreprinse de Ion Nestor și Dinu V. Rosetti, între 1928—1930. Stațiunea — și ea, astăzi dispărută — se găsea pe un platou — prelungire a terasei înalte drepte a râului Colentina — în zona de unire cu lacul Tei.

³ Dinu V. Rosetti, *Civilizația tip București — Die Bukarester Kultur*, București, 1936, p. 4 și passim.

⁴ Rosetti, *op. cit.*, p. 7.

⁵ *Ibidem*, p. 8.

⁶ *Ibidem*, p. 12.

⁷ Ion Nestor, *Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien*, în 22 *Ber. R.G.K.*, 1933, p. 102; D. V. Rosetti, *op. cit.*, nota x) de la p. 14.

Și întrucât, mai apoi, s-a formulat și părerea că faza „La stejar” reprezintă un facies timpuriu al culturii amintite¹, în acest fel s-a ajuns să se admită că faza Tei ar marca etapa a doua a culturii epocii bronzului din Muntenia².

Pe de altă parte, în lucrarea lui Dinu Rosetti, faza Tei a culturii Tei apare și foarte puțin individualizată. În identificarea și caracterizarea celor trei faze, cercetătorul nu s-a putut atunci întemeia aproape deloc pe studiul evoluției formelor de vase, iar în privința procedeele de ornamentare și a motivelor decorative, el a operat numai cu acelea constatate pe ceramica lucrată din pastă fină. Procedând astfel, Rosetti a putut defini mai amplu ceea ce este specific pentru fazele „La stejar” și Fundeni, în timp ce pentru faza Tei el nu a semnalat decât trăsăturile caracteristice amintite.

Un element nou pentru studiul culturii Tei și care avea să se răsfîrîgă și asupra fazei Tei, a intervenit recent, în urma săpăturilor întreprinse de Alexandru Vulpe și Valentina Bușilă la Novaci (r. Drăgănești-Vlașca, reg. București). Acolo, în 1961, s-au putut surprinde două niveluri de locuire proprii fazei „La stejar”, suprapuse direct de un nivel de locuire caracteristic fazei Fundeni³. Această constatare stratigrafică dovedind că faza Fundeni a fost precedată imediat de faza „La stejar” — s-a pus, în același timp, problema revizuirii poziției fazei Tei în cadrul schemei de evoluție a culturii epocii bronzului din Muntenia.

Față cu descoperirea de la Novaci, Alexandru Vulpe a formulat următoarea ipoteză: „...faza Tei este sau anterioară nivelului I Novaci (= faza „La stejar”, n.m.) sau nu există ca atare”⁴, totodată cercetătorul precizînd că pentru confirmarea uneia sau alteia din aceste ipoteze⁵ va fi necesară ori surprinderea stratigrafică a unui nivel Tei-Tei, ori descoperirea unui complex închis⁶.

Clarificarea problemelor ridicate de observațiile stratigrafice de la Novaci a fost dobîndită în urma efectuării de noi săpături arheologice în stațiunea Băneasa — „La stejar”. Aici, cercetări ample, cu caracter de salvare, au fost întreprinse de Muzeul de istorie a orașului București, în anii 1962—1963.

Spre deosebire de vechile săpături ale lui Dinu Rosetti, care afectaseră o porțiune de teren numai din lunca stîngă a Colentinei, cercetările recente din stațiunea „La stejar” au fost extinse și pe prima terasă a râului.

¹ Alfred Prox, *Die Tei-Kultur im Burzenland*, in *Mitteilungen des Burzenländer sächsischen Museums*, IV, 1940, p. 100, n. 5.

² În partea finală a studiului de față se va vedea că evoluția pe faze a culturii Tei prezintă acum o schemă mai bogată.

³ Alexandru Vulpe și Valentina Bușilă, *Săpăturile de la Novaci*, în *Materiale și cercetări arheologice*, X, (în pregătire).

⁴ *Ibidem*.

⁵ Concluziile din raportul de săpături au fost mai întîi formulate de Alexandru Vulpe într-o comunicare prezentată în secția de Comună primitivă a Institutului de Arheologie al Acad. R.P.R., în mai 1962. Cu acel prilej cercetătorul a înclinat mai mult spre ipoteza neexistenței fazei Tei, propunînd chiar să se renunțe la conceptul acesta. Ulterior, după cercetările noastre de la Băneasa, pe care i le-am adus la cunoștință, Al. Vulpe și-a schimbat părerea.

⁶ Alexandru Vulpe și Valentina Bușilă, *op. cit.* Aduc și pe această cale mulțumiri tov. Al. Vulpe, care mi-a pus la dispoziție textul raportului, înainte de apariția acestuia.

În aşezarea Tei din luncă au apărut noi complexe de locuire aparţinând fazei „La stejar“, în timp ce pe terasă au fost constatate resturile a patru locuinţe de suprafaţă, în care materialele ceramice erau întrutotul asemănătoare celor atribuite de Dinu V. Rosetti fazei Tei ¹.

Descoperirea din urmă vine să înlăture îndoielile cu privire la existenţa fazei Tei, determinată de Rosetti şi să îngăduie o caracterizare mai bogată şi o încadrare în timp mai precisă a acesteia.

Cele patru locuinţe identificate în staţiunea „La stejar“, pe terasa Colentinei, au fost construite din schelet de pari şi nuiele, pomostit cu lut amestecat cu păioase. Fiind puternic distruse şi deranjate, forma locuinţelor nu a putut fi precizată. Se pare că erau case mari, spaţioase (circa 5 m × 3 m), care aveau o formă rectangulară. În masa de chirpic prăbuşit, în două locuinţe, s-au găsit şi resturile unor vetre de foc.

În inventarul aşezării din faza Tei au fost descoperite câteva aşchii şi lame fragmentare de silex; o lamă-fierăstrău de silex; un ciocan de piatră cu gaură transversală pentru fixarea cozii şi mai multe fragmente de topoare de piatră cu muchia rotunjită; o măciucă de piatră, sferică, cu patru protuberanţe pe corp, iar ca obiecte de bronz o împungătoare-dălţiţă şi un pumnal cu limbă la miner.

Trăsăturile specifice fazei Tei a culturii Tei nu se reflectă însă pe elementele de inventar amintite. Ceea ce apare caracteristic pentru această fază se poate surprinde şi defini îndeosebi prin studiul ceramicii.

În aşezarea cercetată la Băneasa, pe terasa stîngă a Colentinei, au putut fi precizate următoarele categorii: I) vase lucrate din pastă amestecată cu o mare cantitate de nisip şi pietriş, dar din care nu lipsesc nici bucăţi de calcar şi paiete de mica; II) recipiente a căror pastă conţine, în amestec cu lutul, aceleaşi materii degresante, însă în proporţii sensibil diminuate; III) vase din pastă fină, aproape întotdeauna lipsită de impurităţi. Vasele primelor două categorii au căpătat prin ardere culoarea cărămizie sau cenuşie-cărămizie, cele din categoria a treia — culoarea neagră sau cenuşie-neagră.

În categoria întâia au fost constatate următoarele forme: a) vase mari de provizii, cu pîntecele puternic bombat şi cu marginea înaltă, evazată — în seria acestora distingîndu-se următoarele tipuri: unul al cărui gît apare bine delimitat de restul corpului printr-o desprindere frîntă faţă de umerii boltiţi, iar în exterior printr-un briu (alveolat sau crestat), dispus în zona de întîlnire a gîtului cu umerii (fig. 1/1); şi alt tip, la care gîtul continuă lin umerii oblici şi înălţaţi ai recipientului şi la care briul exterior lipseşte (fig. 1/2). b) Castroane — mari şi mijlocii — cu corpul hemisferic; cele mari au dispuse pe corp torţi verticale, masive, din bandă lată, cu deschiderea ovală (fig. 1/5); cele mijlocii au pe partea superioară a corpului creste orizontale, alungite. c) Vas fragmentar, de dimensiuni mijlocii, cu profilul bitronconic. Sub margine este dispusă o creastă (?) alungită, verticală, străpunsă de un orificiu circular (fig. 1/4). d) Profil fragmentar de vas, cu margine înaltă, cilindrică şi cu pîntece arcuit. O toartă (?) verticală, din bandă lată, cu deschidere ovală, porneşte din buză şi coboară în zona superioară a pîntecelui (fig. 1/3).

¹ Dinu V. Rosetti, *op. cit.*, pl. II, 8; III, 14; IV, 21; V, 24—25, 26, 28; VI, 30, 32; VII, 38—39; VIII, 40, 44 etc.

În categoria a doua au putut fi identificate: a) vase de dimensiuni mijlocii, de tipul celor grupate în seria 1a și b) o strecurătoare, cu corpul în formă de tavă întinsă, cu marginea oblică (fig. 1/7).

În categoria ultimă s-au constatat: a) Castroane. Unul, de dimensiuni mari, întins, are corpul arcuit, marginea fiind înaltă și evazată

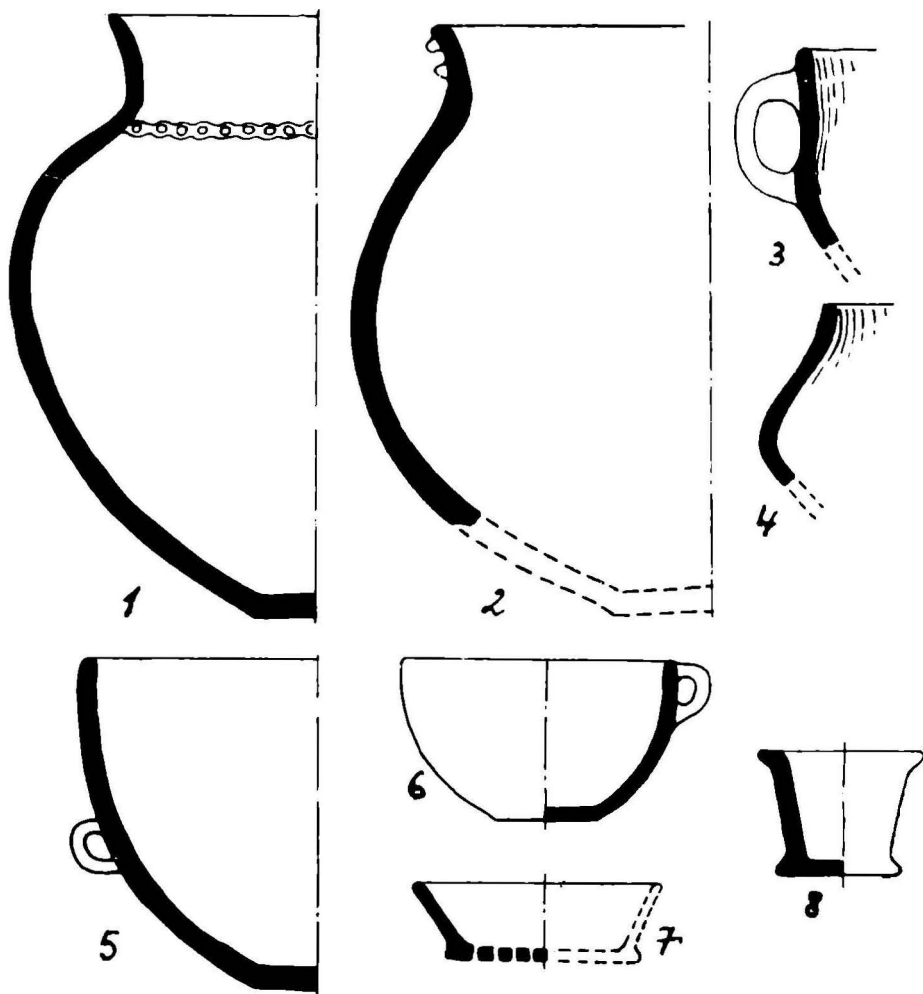

Fig. 1. Forme de vase din faza Tei (1—2,5=1/8; 3—4, 6—8=1/4)

(fig. 5/9). Printre exemplarele de dimensiuni mijlocii se disting următoarele tipuri: cu partea superioară a corpului cilindrică și cu cea inferioară pronunțat oblică (fig. 2/1); cu corpul arcuit simplu (fig. 1/6) sau arcuit bitronconic, la acestea marginea fiind ori doar reliefată în exterior (fig. 2/2), ori ușor arcuită în afară (fig. 2/3); și castroane cu pîntecele arcuit, cu gît cilindric și cu buză evazată, mai scundă sau mai înaltă (fig. 2/4,5). b) Căni, cu pîntece bine arcuit și cu margine înaltă, ușor sau

puternic evazată. Una sau două torți trase din buză coboară în zona de întâlnire a gîtului cu pîntecele. c) Cești cu o toartă trasă din buză¹ cu pîntecele bombat și cu gît înalt, terminat cu buză evazată. Variantele constatate în seria acestora pot fi distinse în funcție de modul în care este tratat unul sau altul din elementele recipientului: cești cu pîntecele foarte puțin (fig. 3/1) sau, dimpotrivă, mult reliefat (fig. 3/2,5), cu gîtul

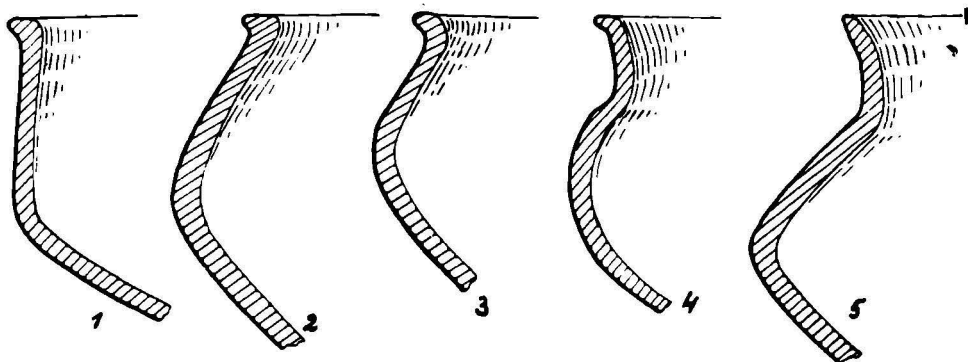

Fig. 2. Profile fragmentare de castroane

cilindric (fig. 3/1) sau în formă de pîlnie (fig. 3/4), cu fundul rotunjit sau aplatizat, terminat, în centru, cu cerc adîncit (concav) (fig. 3/1,2), cu umbo (fig. 3/3) sau cu picior (fig. 3/5). d) Pahare tronconice, cu bordură

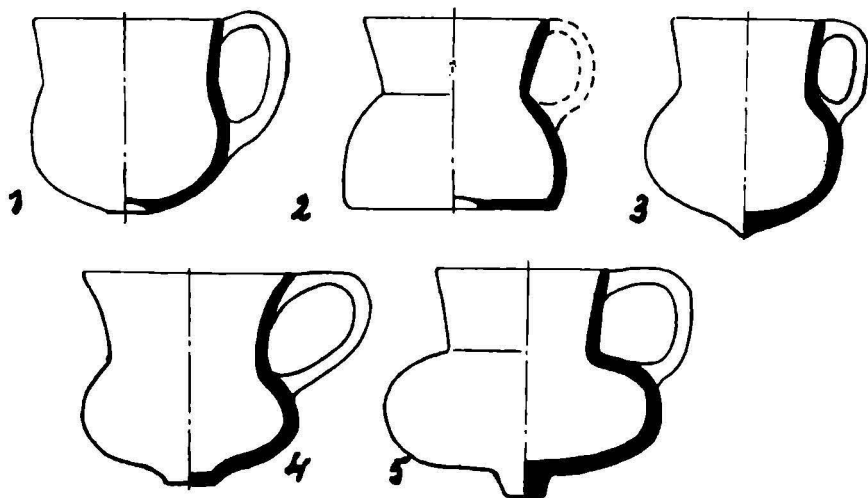

Fig. 3. Cești din faza Tei a culturii Tei

circumscriind fundul și marginea, în exterior (fig. 1/8). e) Cupă cu picior tronconic, gol în interior (un picior fragmentar a fost descoperit în locuința nr. 2).

¹ În săpăturile de la Băneasa nu au fost descoperite cești cu toartă sub margine. Existența lor poate fi însă presupusă deoarece varianta de ceașcă cu toartă sub margine se întâlnește și în faza veche a culturii Tei (Cățelu Nou) și în faza „La stejar“.

Ornamentarea vaselor din primele două categorii constă din striuri obținute cu măturica, creștături sau alveole pe buză, briuri alveolate sau crestate (simple sau duble), dispuse sub margine sau în zona de unire a gâtului cu pîntecele recipientelor ; apoi din șiruri de cercuri mici, adîncite sau de impresiuni triunghiulare și, în cazuri mai rare, din proeminențe conice, obținute prin împingerea pastei din interior în afară.

Fig. 4. Ceramică cu decor obținut prin împunsături succesive

Decorul vaselor lucrate din pastă fină a fost realizat, în proporție covârșitoare, în tehnica împunsăturilor succesive. De fapt, în așezarea din faza Tei de la Băneasa, doar trei fragmente ceramice constituie excepții : parte din buza unui castron, pe care apar cercuri imprimate cu un obiect tubular (fig. 4/3) ; un fragment de vas cu ornamente incizate (fig. 4/2) și o ceașcă fragmentară, decorată cu un șir de impresiuni semiovale.

Principalele motive decorative obținute prin împunsături succesive, încrustate cu alb, sînt următoarele : banda de linii drepte sau ondulate, paralele, cu poziția orizontală sau verticală (fig. 4/5—7) ; șirul (simplu

sau multiplicat) de S-uri oblice și cu capetele îmbucate (fig. 5/2) ; zigzagul orizontal sau vertical, numai într-un singur caz simplu (fig. 4/1), în rest, în proporție dominantă, multiplicat (fig. 4/6—7) ; triunghiurile cu virfurile în jos, dispuse în șir orizontal (fig. 5/3) și romburile hașurate, așezate în șiruri orizontale, dar mai ales verticale (fig. 5/1), uneori însă

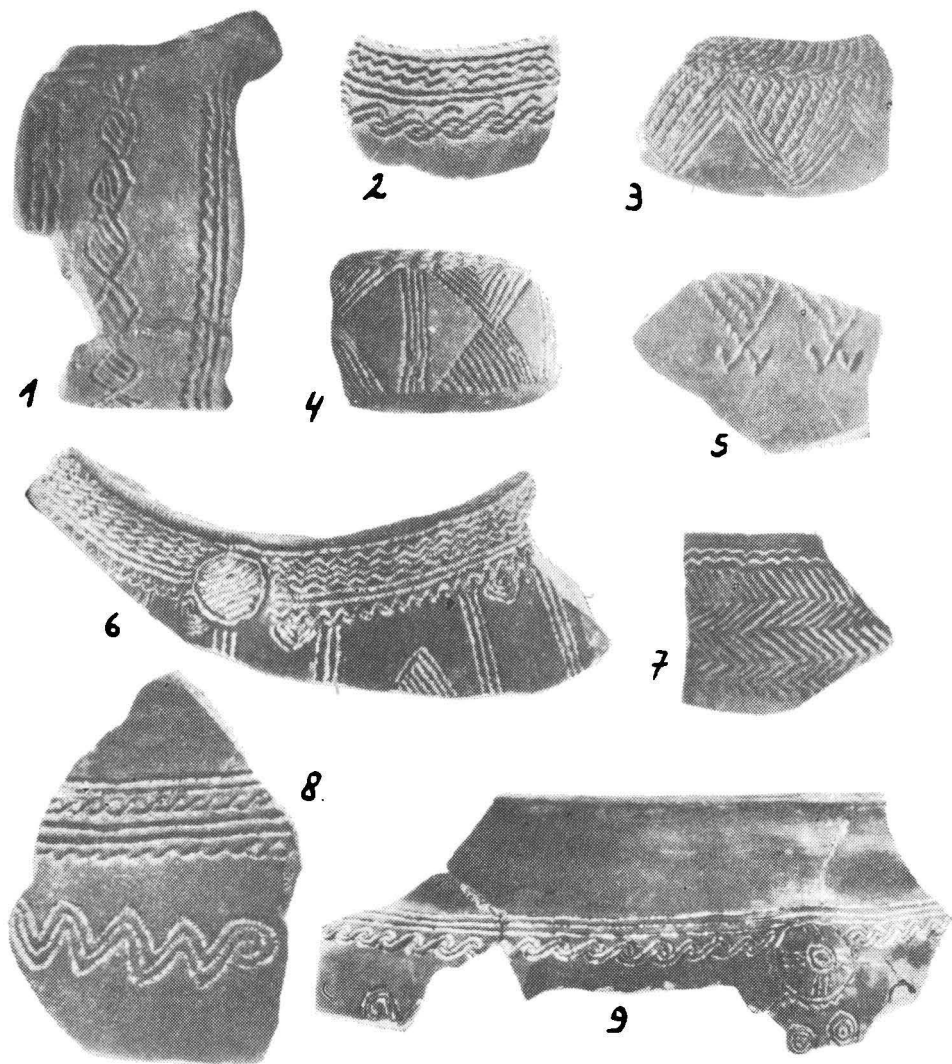

Fig. 5. Fragmente ceramice din așezarea aparținând Țazei Tei, cercetată la Băneasa

alcătuit și ornamente complexe (fig. 4/4) ; cercul cu suprafața hașurată (fig. 5/6) sau întretăiată de o cruce (fig. 5/9).

Pe baza analizei materialului ceramic pot fi sesizate elemente sau trăsături caracteristice Țazei Tei, reprezentate fie prin anumite forme de vase, fie prin unele amănunte ale tehnicii de ornamentare sau prin câteva

motive decorative. Dar pentru a preciza fizionomia fazei aduse aici în discuție, este necesar ca elementele specifice ei să fie privite, pe de o parte, *statistic*, iar, pe de altă parte prin luarea lor în considerare *împreună, în asociere* și nu disparat (un element, fără a fi alăturat celorlalte). O atare metodă de lucru se impune — măcar în prezent — deoarece studiul de ansamblu asupra culturii Tei duce la constatarea că unele tipuri de vase sau ornamente sînt comune (și adesea în contururi identice) mai multor faze. Niciodată însă nu va coincide, în contextele a două faze diferite, proporția în care apare reprezentat un element sau altul, caracteristice culturii Tei și nici prezența laolaltă a *tuturor acelorasi* elemente specifice.

Pe baza utilizării acestei metode, faza Tei a culturii Tei se individualizează astfel :

1) În cadrul ceramicii fine, prin proporția precumpănitoare (aproximativ 98%) a recipientelor cu decor obținut prin împunsături succesive deosebit de fin executate ¹. 2) Prin procentul de asemenea foarte mare al ornamentelor care au la bază zigzagul (fie că acesta apare organizat în benzi înguste de trei-patru linii orientate orizontal, fie în benzi late, compuse din cîteva zeci de zigzaguri verticale, alăturate) ². 3) Prin prezența, pe umerii vaselor lucrate din pastă fină, a unei benzi orizontale compuse din linii drepte, alternate sau succedate de linii ondulate, sau de un lanț (simplu sau dublu) de S-uri culcați ³; 4) Prin dispunerea tectonică a decorului de pe vase. 5) În cadrul categoriei de vase lucrate din pastă cu mult pietriș și nisip, fazei Tei îi sînt specifice recipientele cu pîntecele bombat și gît cilindric, lipsite de ornamentele alcătuite din cercuri adîncite, cu umbo în centru ⁴; de asemenea, castroanele cu corpul arcuit ⁵ și 7) utilizarea, în cazuri evident mai numeroase, a briurilor alveolate înguste, cu alveole circulare, față de briurile alveolate late, cu alveolele ovale alungite, reprezentate într-un procent mai redus ⁶.

Îndeosebi vasele lucrate din pastă fină, de culoare neagră, al căror decor utilizează, în cazuri extrem de numeroase, banda orizontală dispusă pe umerii recipientului și compusă din linii drepte, combinate (alternate sau succedate) de linii ondulate și șiruri de S-uri culcați; precum și prezența, de asemenea foarte numeroasă, a ornamentelor care au la bază

¹ Ornamente obținute prin împunsături succesive foarte fine se constată și în faza „La stejar“. Dar la acest nivel, procentul lor este sensibil redus.

² Ornamentul de benzi late compuse din cîteva zeci de zigzaguri verticale apare cîteodată și pe vasele din faza „La stejar“. Dar spre deosebire de faza Tei, unde acest decor este dispus mai ales în metope, în faza „La stejar“ el este organizat în frize care circumscriu întreg pîntecele unor cești sau castroane.

³ Șirul de „S“-uri culcați (cu deosebire unul singur) apare și pe recipientele din faza „La stejar“, însă asociat, cel mai adesea, cu o bandă de linii în rețea.

⁴ Cercul adîncit concav, cu umbo în centru este caracteristic vaselor cu pîntecele bombat și gît cilindric, în fazele „La stejar“ și Fundeni.

⁵ Acest tip de castron apare în fazele Cățelu Nou, Tei, „La stejar“ și Fundeni. Din punctul de vedere al evoluției pe faze — de fiecare dată în context diferit. În faza „La stejar“ este la fel de răspîndit și un alt tip de castron : cu corpul tronconic.

⁶ Raportul se inversează în faza „La stejar“, iar în faza Fundeni și mai mult.

zigzagul obținut în tehnica împunsăturilor succesive — îndeosebi aceste două elemente oferă fazei Tei a culturii Tei o notă deosebită, cu totul caracteristică, astfel încît o ceramică cu un atare decor să nu poată fi atribuită altor etape de evoluție ale culturii epocii bronzului din Muntenia.

Definirea fazei Tei ca o etapă aparte a culturii Tei și caracterizarea mai precisă, mai bine conturată a acestei faze — pe baza unei documentații sporite — pune însă, mai mult ca în trecut, atît problema fixării locului pe care ea l-a avut în procesul dezvoltării culturii epocii bronzului din Muntenia, cît și problema de a cunoaște pe ce căi s-a putut constitui faciesul de care ne ocupăm.

Cu privire la problema poziției cronologice a fazei Tei, săpăturile recente de la Băneasa nu au adus nici un element de ordin stratigrafic — cele două așezări Tei de acolo excluzîndu-se teritorial. Pe de altă parte, în cenușarul de la Novaci — unde, pentru prima dată s-a putut constata suprapunerea mai multor niveluri de cultură Tei — faza Tei nu a fost documentată¹. Astfel, în aria culturii Tei, nu este cu puțință, deocamdată, să se stabilească prin metoda stratigrafică, poziția cronologică a fazei Tei.

Cu un alt prilej² însă, a fost relatată o situație stratigrafică surprinsă în aria culturii Monteoru, chiar în așezarea eponimă. Acolo, fragmente ceramice din faza Tei a culturii Tei au apărut în stratul Monteoru IIa, în timp ce fragmente aparținînd fazei „La stejar” au fost observate în depuneri Monteoru IIb. Dar ulterior, s-a întîmplat ca fragmentele unui vas caracteristic fazei Monteoru IIa să fie surprinse, în toamna anului 1963, la Cățelu Nou, în mediu Tei de aspect cert „La stejar”. În felul acesta, problema sincronizării evoluției culturii Tei cu cea a culturii Monteoru ridică aspecte noi, complexe, care se pot pune pentru ambele culturi. Și pînă cînd atari aspecte vor fi pe deplin clarificate, rămîne ca problemă deschisă, aceea de a ști dacă situația fragmentelor Tei de la Monteoru reflectă întocmai o stare de lucruri existentă și în aria culturii Tei.

Precizarea poziției cronologice a fazei Tei rămîne, din pricina faptelor semnalate, să fie făcută pe alte căi: utilizînd argumente de ordin comparativ-tipologic, dar ținînd seamă și de suprapunerea nivelurilor de cultură Tei de la Novaci.

Anume, observațiile stratigrafice din această din urmă stațiune precizează o situație: nu mai este cu puțință să se creadă că faza Tei a culturii Tei a premers imediat fazei Fundeni. Succesiunea „La stejar”-Fundeni fiind astfel stabilită, pentru precizarea poziției fazei Tei se poate face numai ipoteza următoare: ea — ori precede faza „La stejar”, ori se situează ulterior fazei Fundeni. La alternativa din urmă trebuie să se răspundă însă în mod categoric negativ, deoarece faza Tei nu posedă nimic caracteristic pentru perioada tîrzie a epocii bronzului, unde ea ar trebui în felul acesta să fie încadrată. Dar, pornind de aici, apare implicită concluzia că faza Tei se situează, ca etapă de evoluție a culturii Tei,

¹ Alexandru Vulpe și Valentina Bușilă, *op. cit.*

² Cf. Valeriu Leahu, *O fază veche a culturii Tei descoperită la Cățelu Nou*, în *SCIV*, XIV, 2, 1963, n. 2 de la p. 315, utilizînd informații primite de la Eugenia Zaharia.

înaintea fazei „La stejar“. Pentru stabilirea unei atari poziții cronologice pledează și unele constatări de natură comparativ-tipologică, în stare să sublinieze legăturile fazei Tei, atât cu faza Cățelu Nou, cât și cu faza „La stejar“.

Sînt îndeosebi comune fazelor Cățelu Nou și Tei, următoarele elemente : utilizarea cu predilecție, în procent evident precumpănitor, a ornamentului care are la bază zigzagul obținut în tehnica împunsăturilor succesive ; utilizarea cu precădere a brîurilor alveolate înguste (faza Cățelu Nou nu cunoaște brîurile late, cu alveole ovale-alungite) ; dispunerea tectonică a ornamentelor ; și forme de vase cum sînt castronul cu corpul arcuit și cupa cu picior (aceasta din urmă, întâlnită pînă acum numai în fazele Cățelu Nou și Tei). Se mai poate apoi semnala faptul că vasele mari de provizii cu corpul puternic bombat și gît cilindric au, în fazele Cățelu Nou și Tei, profilul pîntecelui globular, în timp ce în fazele „La stejar“ și Fundeni, corpul acestor vase va fi oval-ascuțit (înălțat) ; și că pe recipientele acestea lipsește, în fazele Cățelu Nou și Tei ornamentul de cercuri adîncite cu umbo în centru, caracteristic însă celorlalte faze ale culturii Tei. Ținînd seamă de atari elemente comune, apare firească apropierea în timp și admiterea unei eventuale succesiuni a fazelor Cățelu Nou — și apoi Tei.

Pe de altă parte, se constată amănunte caracteristice comune fazelor Tei și „La stejar“ : faptul că faza „La stejar“ mai utilizează (deși în cazuri rare) împunsăturile succesive fine și înguste ; că în această din urmă etapă a culturii Tei se observă de asemenea o largă folosire a motivului zigzag (reprodus însă, cu precădere, într-o tehnică diferită) ; apoi utilizarea, în continuare, a brîurilor alveolare înguste, cu alveole rotunjite ; folosirea și în faza „La stejar“ (dar în măsură sensibil redusă) a ornamentului șir de S-uri culcați etc.

Pornind de la împrejurarea că faza Tei conține atît elemente înţilnite în faza Cățelu Nou, cît și în faza „La stejar“ ; dar întrucît între aceste din urmă două faze sînt evidente deosebiri, care implică și o distanțare a lor în timp — astfel se poate conchide că faza Tei a culturii Tei se situează între faza Cățelu Nou (ulterior acesteia) și faza „La stejar“ (anterior ei). În sprijinul acestei concluzii, pare cu totul semnificativă evoluția pe care o suportă un motiv decorativ comun tuturor celor trei faze aduse în discuție : zigzagul. Acesta apare în faza Cățelu Nou, des reprodus pe vase, cu deosebire redus la o singură linie, fiind realizat în tehnica împunsăturilor succesive de aspect caracteristic fazei vechi a culturii Tei. În faza Tei, zigzagul apare în cazuri și mai numeroase, tot în tehnica împunsăturilor succesive, dar în benzi late, care grupează mai multe linii. Aproape tot atît de des apare zigzagul și în faza „La stejar“. Însă, la acest nivel, banda lată compusă din mai multe linii în zigzag, realizate prin împunsături succesive — din faza Tei, va fi înlocuită îndeosebi cu o bandă în genere de aceeași lărgime, dar obținută în altă tehnică : într-un cîmp — de regulă, întreg pîntecul vasului — ornamentat prin împunsături succesive sau printr-o rețea deasă de linii incizate — banda lată, în zigzag, *este cruțată*. După o atare evoluție (în care un element este treptat amplificat, pînă cînd se produce transformarea lui), zigzagul va fi *aproape* complet abandonat în faza Fundeni.

Cu privire la poziția cronologică a fazei Tei trebuie discutat de asemenea, un alt aspect : acela de a ști dacă între fazele Cățelu Nou și „La stejar“ — unde rezultă că poate fi situată faza Tei — a existat *numai aceasta*, sau, dimpotrivă, dacă nu cumva, pe durata de timp dintre faza veche a culturii Tei și cea numită „La stejar“ nu s-au intercalat și alte aspecte de evoluție, pentru moment încă nedeterminate.

Pentru a defini gradul de succesiune între fazele Tei și „La stejar“, răspunsul este mai ușor de obținut, dispunând de o situație clară. Anume, într-o locuință (L. 4) din așezarea aparținând fazei „La stejar“ de la Băneasa, ceramica descoperită — pe de o parte, păstrează încă nealterate elemente specifice fazei Tei, iar pe de altă parte, reflectă modul în care unele motive decorative caracteristice fazei Tei, sînt transpuse în tehnica împunsăturilor succesive de aspect „La stejar“. Pe baza unor asemenea observații, dar în funcție și de altele, se poate trage concluzia că faza Tei a fost imediat succedată de cea „La stejar“, aceasta din urmă dezvoltîndu-se organic (dar și cu aportul unui factor extern), din faza Tei.

Cu privire la gradul de apropiere în timp dintre fazele Cățelu Nou și Tei, situația nu pare să poată fi la fel apreciată. Este probabil, în acest caz, că între aspectele aduse aici în discuție, trebuie admis încă un altul — interpus — dar pentru moment nu surprins în teren. Formularea unei asemenea ipoteze este, în primul rînd, influențată de dezvoltarea sincronă a culturilor Tei și Monteoru. Se pune problema — ținînd seamă de apropierea de timp între etapa Monteoru IIa și faza Tei — ce corespunde în cultura din cîmpia Dunării fazei Monteoru I, cu toate etapele acesteia (a-c₁₋₄). Mai mult însă, presupunerea unui aspect de cultură Tei, interpus între fazele Cățelu Nou și Tei, se întemeiază pe observația că între aceste două faze se constată o lipsă de legătură directă în evoluția tehnicii împunsăturilor succesive : este oarecum bruscă apariția procedurii clasice *Stichkanaltechnik* (utilizat în toate celelalte faze ale culturii Tei), față de împunsăturile succesive cu un contur deosebit și dispuse distanțat, care se observă pe vasele de la Cățelu Nou.

Împrejurarea că — măcar în prezent — nu poate fi pe deplin dovedită o evoluție directă, neîntreruptă, între fazele Cățelu Nou și Tei ; că, dimpotrivă, după cum se pare, între acestea trebuie presupusă încă o etapă, necunoscută însă, îngreunează sensibil abordarea celeilalte probleme pe care o pune studiul fazei Tei : aceea de a cunoaște căile pe care ea s-a putut constitui și dezvolta.

Este, desigur, cu totul firesc să se admită în această privință, un proces *intern* de dezvoltare, în cadrul căruia faza Tei să fi extras, asimilat ori amplificat elemente de cultură Tei preluate oricum și din faza Cățelu Nou. Categoriile ceramice, formele de vase și unele motive decorative, comune acestor două faze, susțin pe deplin o atare interpretare. Dar nu poate fi socotit produsul numai al întîmplării împrejurarea că unele din aceste elemente comune au fost dezvoltate într-un anume sens, precum nici faptul apariției altor trăsături specifice, noi, de natură să completeze, să îmbogățească conținutul culturii epocii bronzului din cîmpia Dunării. Se pune astfel problema mediului din care faza Tei le-a preluat pe acestea, sau a contactelor care au prilejuit dezvoltarea într-un sens anumit a ceea ce fusese specific și fazei anterioare, Cățelu Nou.

Din faza veche a culturii Tei, faza Tei preia îndeosebi triunghiul — care va apare însă, acum, fie hașurat, fie cu cîrlig la vîrf — și zigzagul, al cărui mod de evoluție, în cadrul fazei de care ne ocupăm, a fost precizat. În același timp, faza Tei cunoaște, ca elemente noi, procedeul „clasic” al tehnicii împunsăturilor succesive și unele motive decorative: rombul hașurat, motive de caracter popriu-zis spiralic (șirul de S-uri îmbucate, cîrligele), cercul sau rozeta cu cruce circumscrisă. De unde și cum pot fi derivate toate acestea?

Dacă, de pildă, triunghiul hașurat poate fi apreciat ca adaptarea unui motiv decorativ vechi în cultura Tei (triunghiul simplu incizat¹), la un sistem de ornamentare care utilizează un decor bazat nu numai pe contururi trasate ci și pe *spații ornamentate* (așa cum se observă că este caracteristic culturii Tei, începînd o dată cu faza Tei); în schimb, celelalte elemente pot fi explicate altfel: ca produs al unei influențe externe, înregistrată în cultura Tei, în cadrul unui puternic curent venit din sud sau sud-vest, în ultimă analiză din Macedonia². Din acest mediu pot fi derivate romburile cu cîrlige spiralice la vîrfuri, motivele solare și cele de caracter spiralic. Cît privește utilizarea în faza Tei a procedurii „clasic” *Stichkanaltechnik*, este probabil că apariția acestuia s-a poată fi explicată în felul următor: dat fiind că pe o arie oarecum vastă, dar atît de apropiată de cea a culturii Tei, încă de la sfîrșitul neoliticului a fost cunoscută și larg răspîdită tehnica împunsăturilor succesive³, aceasta a putut fi — în cadrul unui puternic curent de influență sud-vestică — adoptată și de cultura Tei, chiar fără a exista puțința unei transmiteri directe (concepută teritorial sau în timp).

Revenind la unele motive decorative din faza Tei, pe care le-am socotit de proveniență sud-vestică, este adevărat că acestea se întîlnesc și în culturi ale epocii bronzului de pe teritoriul R.P.R., îndeosebi în aria Monteoru. Astfel, șirul de „S”-uri culcați cu capete îmbucate, triunghiurile cu cîrlige la vîrfuri sau romburile cu fanioane la vîrfuri apar pe vasele din cimitirul Monteoru de la Poiana⁴, asemenea motive fiind comune și ariei Monteoru din Muntenia⁵. Similitudini între culturile Tei și Monteoru au fost remarcate mai de mult și de D. Berciu⁶. Problema care se pune este însă de a ști dacă elementele aduse aici în discuție au fost preluate din cultura aflată în cîmpia Dunării, în cultura Monteoru, sau invers. Răspunsul pare că trebuie să fie dat pentru prima alternativă, influențați de constatările următoare: după cum a precizat recent Eugenia Zaharia, cultura Monteoru folosește cu precădere triunghiurile cu vîrfurile în sus⁷,

¹ Triunghiul incizat apare încă în faza Cățelu Nou.

² Avem în vedere motivele spiralice, cele solare, romburile cu cîrlige spiralice etc. Asupra originii și prezenței lor în culturile epocii bronzului de la nordul Dunării de jos nu stăruim, o discuție amplă și argumentată fiind recent realizată de Vladimir Dumitrescu, în *Necropola de incinerare din epoca bronzului de la Cirna*, București, 1961, p. 233 și urm.

³ Ion Nestor, *Der Stand...* p. 102; Vladimir Dumitrescu, *op. cit.*, p. 223—225.

⁴ Ec. Dunăreanu-Vulpe, *La nécropole de l'âge du bronze de Poiana*, în *Dacia*, V—VI, 1935—1936, p. 158, fig. 6; p. 160, fig. 8/1, 4, 9.

⁵ Informații Eugenia Zaharia.

⁶ D. Berciu, *Cercetări arheologice în regiunea București*, în *Materiale*, II, 1956, p. 499.

⁷ Eugenia Zaharia, *Das Gräberfeld von Balintesti-Cioinagi und einige Fragen der Bronzezeit in der Moldau*, în *Dacia*, N. S., VII, 1963, p. 157 n. 10.

spre deosebire de cultura Tei, care le utilizează în dispunere cu vârful în jos. Pe de altă parte, Ion Nestor a arătat că motivele cu caracter spiralic apar la Monteoru numai atunci când se constată acolo și importurile de ceramică Tei¹. Sînt indicii care conturează deci o direcție — de la sud înspre nord.

De altfel, tot mai mulți cercetători atribuie acum un rol din ce în ce mai mare curentului sudic sau sud-vestic, grefat pe conținutul unor culturi ale epocii bronzului din R.P.R. Ultima poziție în sensul acesta este formulată de Eugenia Zaharia, după care un atare curent a influențat sensibil și procesul de formare a culturii Noua².

Cît privește geneza fazei Tei, ea pare oricum să fie produsul unei dezvoltări interne, petrecute în cadrul culturii epocii bronzului din Muntenia, pe care s-au altoit însă puternic și elemente de cultură de proveniență sud-vestică.

Prin cercetările arheologice întreprinse în ultimii ani pe teritoriul orașului București, celor trei faze determinate în evoluția culturii Tei de Dinu V. Rosetti, li s-au adăugat încă două: în urma săpăturilor de la Cățelu Nou a putut fi identificată o etapă de început a culturii Tei³, iar rezultatele săpăturilor de la Fundenii Doamnei au permis precizarea unei faze de sfîrșit a acestei culturi⁴. Astfel — după ce au fost înlăturate și îndoielile cu privire la existența fazei Tei — schema evoluției culturii epocii bronzului mijlociu și târziu din Muntenia apare mai complexă și mai bogată. Potrivit cu stadiul cercetărilor de pînă acum rezultă că procesul de dezvoltare a culturii Tei s-a petrecut în cadrul a cinci etape, a căror succesiune a fost următoarea: 1) faza Cățelu Nou, 2) faza Tei, 3) faza „La stejar“, 4) faza Fundeni, 5) faza Fundenii Doamnei.

În legătură cu adoptarea unui sistem de cronologie relativă a culturii Tei, nu pot fi trecute cu vederea unele obiecții — întemeiate — aduse cu privire la denumirea dată fazelor acestei culturi (numiri putînd să producă, uneori, confuzii)⁵, precum nici încercarea de a elabora schema de evoluție a culturii de care ne ocupăm, utilizînd clasificarea cu ajutorul cifrelor din tabela aritmetică romană (I, II etc.). Un atare sistem de periodizare a fost încercat pentru ultimele două faze ale culturii Tei de D. Berciu⁶.

Cu totul conștienți de avantajele unei asemenea periodizări, am socotit — o vreme — că ea nu poate fi încă adoptată și am procedat ca atare.

¹ *Istoria Romîniei*, I, București, 1960, p. 106

² Eugenia Zaharia, *op. cit.*

³ Cf. Valeriu Leahu, *op. cit.*

⁴ Valeriu Leahu, *O fază nouă în evoluția culturii Tei: faza Fundenii Doamnei*, în *Cercetări arheologice în București*, 1963, p. 339 și urm.

⁵ Atari obiecții au fost aduse de tov. Vladimir Dumitrescu. D-sa ne-a atras, în primul rînd, atenția asupra cazului (singular, de altfel) în care numele atribuit unei faze (Tei) coincide cu numele dat culturii. De asemenea, cu prilejul publicării de către noi a fazei Fundenii-Doamnei, Vladimir Dumitrescu a sesizat confuzia care se poate produce între această fază și cea numită Fundeni. Cît de îndreptățită a fost o atare obiecție o dovedește faptul că D. Berciu a numit descoperirile de la Fundenii-Doamnei, efectuate într-alt punct decît cel unde a fost identificată faza Fundeni, „aspectul Fundeni — 1958“ (cf. D. Berciu, *Cîteva probleme ale culturii Verbicioara*, în *SCIV*, XII, 2, 1961, p. 236).

⁶ D. Berciu, *loc. cit.*

Aveam în vedere situații de fapt, pe care le constatasem în studiul culturii Tei, anume — starea neclară în care se afla faza Tei (împrejurarea că aceasta a apărut, un timp, foarte puțin individualizată și că existența ei putea într-adevăr fi pusă la îndoială); precum și împrejurarea că succesiunea *tuturor* etapelor de evoluție a culturii epocii bronzului din Muntenia nu putea fi stabilită cu precizie¹, decît numai pe baza unor observații stratigrafice sau la capătul unui studiu comparativ-tipologic atent.

Acum, cînd — după săpăturile de la Novaci și acelea, reluate, de la Băneasa — în cercetarea culturii Tei, probleme ca cele semnalate mai sus și-au dobîndit rezolvare, evident că considerentele noastre nu mai sînt îndreptățite și că se poate trece la o clasificare a culturii amintite utilizînd sistemul omologării fazelor prin cifre romane. Propunem, ca atare, următoarea schemă de evoluție a culturii Tei : *faza Tei I* (pentru aspectul numit de noi „Cățelu Nou“); *Tei II* (faza numită de Dinu V. Rosetti „Tei“); *Tei III* (=faza „La stejar“); *Tei IV* (=faza Fundeni); *Tei V* (=faza pe care am numit-o „Fundeni Doamnei“). Dacă, în viitor, va fi descoperit și aspectul de cultură Tei pe care îl postulăm — anume, cel interpus între faza numită acum „Tei I“ și faza numită „Tei II“ — desigur că omologarea aceluia va trebui să se facă în funcție de caracterul său specific : în cazul că se va descoperi un facies Tei mai legat de faza I, aceasta va trebui să fie numită Tei I a, iar aspectul așteptat Tei I b; sau dimpotrivă, identificîndu-se o ceramică mai apropiată de faza Tei II, ceastălaltă va trebui să suporte diviziunea în două etape. De altfel, este cu puțință ca probleme de felul acesta să se pună și pentru alte faze ale culturii Tei. Încă de pe acum ne pare a fi susceptibilă la o asemenea clasificare faza Tei III. Dar cum abordarea unei atari probleme depășește obiectivul studiului de față, ea rămîne să fie examinată cu un prilej de viitor.

¹ Oricine va sesiza faptul că raportul de succesiune între fazele identificate de Rosetti — Tei — „La stejar“ este acum inversat față de succesiunea admisă pînă la efectuarea săpăturilor de la Novaci.